

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод хийсэн зарим ажиглалт

Түмэнжаргалын ДАВААСҮРЭН*

Монгол Улс, Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн Ажлын алба

Received: Sept 18, 2023

Revised: Nov 26, 2023

Accepted: Dec 13, 2023

Хураангуй: Хуулийн нэр томъёо хууль зүйн хэм хэмжээг боловсруулахад хэрэглэдэг мэргэжлийн онцлог бүхий үгийн сангийн нэгж тул оновчтой, тодорхой, ойлгомжтой байх ёстой. Иймээс Монгол Улсын эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан www.legalinfo.mn-ийн “Хуулийн нэр томъёо” цэсийн 1368 нэр томъёоны тодорхойлолт (249 хуулийн)-ыг хэлний талаас зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаа буй эсэх, танин мэдэхүйн талаас ухагдахууныг бүрэн илэрхийлсэн эсэх, стандартын талаас нэр томъёоны тодорхойлолтын шаардлага хангасан эсэх, хэрэглэгчид товч, тодорхой, ойлгомжтой эсэхэд задлан шинжилгээ хийж, цаашид анхаарах асуудлын талаар санал дүгнэлт өгөхийг зорилоо. Судалгааны дүнгээс үзэхэд, хуулийн нэр томъёоны нэгдсэн санд буй нэр томъёоны тодорхойлолт нь хэлний талаас зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаатай, танин мэдэхүйн талаас зарим нэр томъёоны тодорхойлолт ухагдахууныг буруу томъёолж алдаа гаргасан, стандартын талаас тогтсон нэг загваргүй, шаардлагад нийцээгүй, хэрэглээний талаас ойлгомжгүй зэрэг алдаа дутагдалтай байна.

Түлхүүр үг: хууль тогтоомж, хуулийн нэр томъёо, тодорхойлолт, ухагдахуун, танин мэдэхүй, нэр томъёоны стандарт

Some Observations on Definitions of Legal Terms

DAVAASUREN Tumenjargal

National Council for Language Policy, Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract: Legal terminology is a specialized lexical unit used in legal language. Thus, the terminology of the legal field should be rational, clear and understandable. In this article, we aimed to analyze the grammatical and stylistic errors in the definitions of 1368 terms (249 laws) in the “Legal Terms” menu of the Mongolian legal

* © Т.Даваасүрэн
Email: davka_tum@yahoo.com

database www.legalinfo.mn, and whether the requirements of the definition of the term are met the standard, whether the concepts are fully expressed from the cognitive point of view, whether it is concise, clear and understandable from the user's point of view, and to give opinions on the issues to be considered in the future.

According to the results of the study, the definition of terms in the unified database of legal terms has orthographic and stylistic errors, concepts are incorrectly expressed, and the terms do not meet the international standard requirements with no fixed models.

Keywords: Legislation, legal terms, definitions, concepts, cognition, terminology standards.

1. Удиртгал

Хууль бол нийгмийн олон талт харилцааг зохицуулах зорилгоор Монгол Улсын Их Хурлаас баглан гаргасан, бүх хуулийн этгээд заавал дагаж мөрдөх ёстой албан ёсны эрх зүйн баримт бичиг юм. Хуулийн нэр томъёо хууль зүйн хэм хэмжээг боловсруулахад хэрэглэдэг мэргэжлийн онцлог бүхий үгийн сангийн нэгж тул оновчтой, тодорхой, ойлгомжтой байх ёстой. Хуульд тусгайлан томъёолсон нэр томъёо танихуйн талаас тодорхой, ойлгомжтой, ухагдахууныг бүрэн илэрхийлсэн тодорхойлолттой байх шаардлагатай. Ийм учраас хууль зүйн салбарын нэр томъёог чухалчилж үздэг бөгөөд тухайн хуулийн үг, өгүүлбэрийг хэрхэн ойлгож, ашиглах талаар нэг мөр ойлголттой болгох үүднээс хуульд хэрэглэх нэр томъёо бүрийг тусгайлан тайлбарласан байдаг. Бидний хийсэн ажиглалтаар, 2023 оны 4 сарын байдлаар Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөж буй 844 хууль байгаагаас 249 хуульд нэр томъёог тусгайлан тодорхойлж томъёолсон байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйлд заасан Хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлагад, “Монгол Улсын Үндсэн хууль (цаашид “Үндсэн хууль” гэх), бусад хуульд хэрэглэсэн нэр томъёог хэрэглэх, нэг нэр томъёогоор өөр өөр ойлголтыг илэрхийлэхгүй байх, үг хэллэгийг монгол хэл бичгийн дүрэмд нийцүүлэн хоёрдмол утгагүй товч, тодорхой, ойлгоход хялбараар бичих, хүч оруулсан нэр томъёо хэрэглэхгүй байх, жинхэнэ нэрийг ганц тоон дээр хэрэглэх” зэрэг шаардлагыг хангасан байхаар хуульчилсан байдаг.

Тиймээс Монгол Улсын эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан www.legalinfo.mn-ийн *Хуулийн нэр томъёо* цэсийн нэр томъёоны тодорхойлолтыг судалгааны эх хэрэглэгдэхүүн болгож, албан ёсны эрх зүйн баримт бичиг болох хууль тогтоомжийн нэр томъёоны тодорхойлолтын өнөөгийн байдлыг тодорхойлох зорилгоор хэлний талаас, танин мэдэхүйн талаас, стандартын талаас задлан шинжиллээ.

Монгол Улсын хэмжээнд бүх нийтээр дагаж мөрдөх албан ёсны эрх зүйн баримт бичиг хууль тогтоомжийн нэр томъёо, тодорхойлолт нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн нийтлэг шаардлага, монгол хэлний хэм хэмжээ, нэр томъёоны стандартад нийцэж буй эсэхийг судлан тодорхойлж, санал дүгнэлт өгснөөр хууль зүйн техник буюу хуулийн хэл найруулгыг боловсронгуй болгох,

шинээр боловсруулах хуулийн төсөлд нэр томьёо, тодорхойлолтыг зөв томьёолох зэрэг хэрэглээний чухал ач холбогдолтой юм.

2. Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгаагаар бид Монгол Улсын эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан www.legalinfo.mn-ийн *Хуулийн нэр томьёо* цэсийн 1368 нэр томьёоны тодорхойлолт (249 хуулийн) монгол хэлний хэм хэмжээ, нэр томьёоны стандарт шаардлагад нийцэж буй эсэхийг судалж, санал дүгнэлт өгөхийг зорив.

Дээрх зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол Улсын эрх зүйн мэдээллийн www.legalinfo.mn нэгдсэн сангийн *Хуулийн нэр томьёо* цэсийн 1368 нэр томьёоны тодорхойлолт (249 хуулийн)-ыг TextStat программаар хөмрөг үүсгэн судалгааны эх хэрэглэгдэхүүн болгож ашиглаж хэлний талаас зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаа буй эсэх, танин мэдэхүйн талаас ухагдахууныг бүрэн илэрхийлсэн эсэх, стандартын талаас нэр томьёоны тодорхойлолтын шаардлага хангасан эсэх, хэрэглэгчийн талаас товч, тодорхой, ойлгомжтой эсэхэд задлан шинжлэл хийж, цаашид анхаарах асуудлын талаар санал дүгнэлт гаргахаар зорилоо. Ингэхдээ задлан шинжлэх, дүн шинжилгээ хийх, хэл шинжлэл, танихуй болон стандартын үүднээс тоон болон чанарын судалгааны аргыг хослуулан хэрэглэв.

3. Судалгааны хэсэг

Английн алдарт философич Людвиг Витгэнштейн (1958) “Өдөр тутмын хэлний үгс хэрэглээний утгатай холбоотой байдаг бол хууль зүйн нэр томьёо тодорхойлолтын утгаар илэрхийлэгддэг” гэжээ. Өөрөөр хэлбэл, хууль зүйн нэр томьёогоор илэрсэн ухагдахууныг тодорхойлолтоос нь ойлгодог гэсэн үг. Хууль зүйн ухагдахуун, нэр томьёо, тодорхойлолт нь хоорондоо яв цав нийцэж байх ёстой (Мөнхцэцэг, 2020: 51).

Нэр томьёо цаад тэмдэглэж буй ухагдахуунтайгаа яв цав нийлж байхын тулд нэр томьёоны тодорхойлолт (дефиниция) цаад ухагдахуун, түүнийг тэмдэглэж буй үг (нэр томьёо), аль алинд нь хамааралтай. Нэр томьёоны тодорхойлолт нь тодорхойлж буй зүйлийнхээ талаар ерөнхий төсөөлөл өгч, нэр томьёог тэмдэглэхэд хоёрдмол санаа гаргуулдаггүй байна (Дашдаваа, Равдан, 1980: 4) хэмээжээ.

Тодорхойлолт гэдэг нь ухагдахууныг бусад холбогдох ухагдахуунаас ялгахын тулд шинжээр нь тодорхойлон бичсэн өгүүлбэр (ISO 1087-1: 2000) юм. Энгийн үгээр хэлбэл, нэр томьёоны тодорхойлолт гэдэг нь тухайн юм үзэгдлийн онцлог шинжийн нэгдэл буюу ухагдахууныг зөв оновчтой, бүрэн гүйцэд илэрхийлсэн тайлбарыг хэлнэ (Мөнхцэцэг, 2020: 21) гэж үзсэн байдаг.

Иймээс бид 249 хуульд томьёолсон 1368 нэр томьёоны тодорхойлолтод хэлний талаас зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаа буй эсэх, танин мэдэхүйн талаас ухагдахууныг бүрэн илэрхийлсэн эсэх, стандартын талаас нэр томьёоны тодорхойлолтын шаардлага хангасан эсэх, хэрэглэгчийн талаас тодорхой, ойлгомжтой эсэхийг задлан шинжилж үзлээ.

3.1. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтын хэл найруулгын задлан шинжлэл

Хууль тогтоомж нь эрх зүйн албан ёсны баримт бичгийн хувьд монгол хэлний хэм хэмжээг баримтлан, зөв бичих дүрмийн алдаагүй, хэл найруулгын хувьд товч тодорхой, ойлгомжтой байх нь тухайн хууль тогтоомжийг хэрэглэгч буюу эрх зүйн харилцаанд оролцож буй хуулийн этгээд дагаж мөрдөх, хэрэгжүүлэхэд хялбар, дөхөм байх болно.

Хууль эрх зүйн баримт бичгийн хэл найруулга нь бичгийн хэлний найруулгын төрөл зүйлээс албан бичгийн найруулгын төрөлд хамаарна. Ц.Сүхбаатар Албан бичгийн хэл найруулга өгүүлэлдээ:

- *Албан бичгийн үндсэн зорилго нь хоёр талын нийцэн зохицохуй, жирийн хамтын ажиллагааг хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Албан бичгийн агуулга гүн гүнзгий, учир шалтгааны нягт уялдаатай, маш ойлгомжтой, энгийн товч байх учиртай. Албан бичгийн хэл утга зохиолын хэлний хэм хэмжээг нарийн чанд баримтлах ёстой. Албан хэл найруулга нь:*
- *Хэлний хэмнэлтийн зарчмыг баримталж, товч тодорхой бичих шаардлагатай учраас чимэг тодотгол тун бага хэрэглэх*
- *Ажил мэргэжлийн онцлогоос хамааран мэргэжлийн тогтмол үг хэллэг, нэр томъёо их орох*
- *Үг хэллэг голдуу шууд утгаараа байх учраас үгийн утга шилжүүлэн дүрслэх найруулгын арга төдийлөн хэрэглэхгүй*
- *Хар ярианы үг, этгээд бүдүүлэг үг, нутгийн аялгууны үг хэллэг орохгүй бөгөөд зөвхөн бичгийн хэлний үгсээр бичих*
- *Бүх нийтийн буюу найруулга дундын үгс зонхилон орох*
- *Өгүүлбэрийн бүтцийн хувьд хэвшсэн загвар тогтох зэрэг онцлогтой юм (Сүхбаатар, 1979: 63-64) гэжээ.*

Найруулгын зохистой, зохисгүй байх нь алдаа үүсгэх, эс үүсгэхээс хамаардаг бөгөөд үүнд найруулгын алдааны талаарх ойлголт чухал үүрэгтэй. Найруулгын шаардлагыг баримтлаагүйгээс найруулгын алдаа үүсдэг.

Ц.Сүхбаатар Монгол хэлний найруулга зүй бүтээлдээ, найруулгын болон найруулгын бус алдаа гэж ерөнхий хоёр ангилан, найруулгын алдаанд үг буруу сонгосон, үг илүүдсэн, үг дутсан, яруу хэрэглүүр оновчгүй сонгосон, үг давтсан, үгийн өнгө аяс гажсан зэрэг найруулгын бус алдаанд баримтын, логикийн, хэл зүйн, гоо зүйн (Сүхбаатар, 2002: 84-85) зэрэг алдааг хамруулсан байдаг.

Энэ зарчмын дагуу хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтыг задлан шинжлэхэд 1368 нэр томъёоны тодорхойлолтоос 286 буюу 20,9 хувь нь алдаатай, түүнээс 149 буюу 52 хувь нь хэл найруулгын алдаатай байна. Үүнээс найруулгын бус алдаа 68,45 хувь, найруулгын алдаа 31,54 хувийг эзэлж байна. Үүнийг зургаар үзүүлбэл:

Зураг 1. Хэл найруулгын алдаатай тодорхойлолтын эзлэх хувь, түүнээс найруулгын болон найруулгын бус алдааны эзлэх хувь

3.1.1. Найруулгын бус алдаа

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод хэл зүйн, баримтын, логикийн зэрэг найруулгын бус алдаа нэлээд гарлаа. Тухайлбал, зөв бичих дүрэм зөрчсөн алдаа олон байна. Жишээ нь: *бүртгүүлсэний*¹, *эрсдлийг*², *хязгаарласанаас*³, *тодорхойлсоноос*⁴, *үүсч*⁵, *нөхцөлтэйгээр*⁶, *ажилтаны*⁷, *дарьны*⁸, *нийтлэсэн*⁹ гэх мэт. Зүй нь: *бүртгүүлсний, эрсдэлийг, хязгаарласнаас, тодорхойлсоноос, үүсэж, нөхцөлтэйгөөр, ажилтны, дарийн, нийтэлсэн* гэх.

Үгийн журамласан бичлэг зөрчиж, буруу бичсэн алдаа их байна. Жишээ нь: *чадавхи*¹⁰, *талаархи*¹¹, *доорхи*¹², *дараахь*¹³, *торгуул*¹⁴, *оношлогоо*¹⁵, *ерөнхий*

¹ Нийгмийн даатгалын сангаас олгох ажилгүйдлийн тэтгэмжийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйл

² Даатгалын тухай хууль, 2004 он, 4.1.8

³ Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 5 дугаар зүйл

⁴ Статистикийн тухай хууль, 1997 он, 3.8

⁵ Арбитрын тухай хууль, 2003 он, 11.1

⁶ Усны тухай хууль, 2004 он, 3.1.10

⁷ Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 41 дүгээр зүйл

⁸ Галт зэвсгийн тухай хууль, 2001 он, 3.1.1

⁹ Эрчим хүчний тухай хууль, 2001 он, 3.1.8

¹⁰ Ус, цаг уур, орчны хяналт шинжилгээний тухай хууль, 1997 он, 3.1.2

¹¹ Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль, 2003 он, 3.1.2

¹² Усны тухай хууль, 2004 он, 3.1.8

¹³ Дархлаажуулалтын тухай хууль, 2000 он, 3.1.7

¹⁴ Татварын ерөнхий хууль, 1992 он, 3.1.14

¹⁵ Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль, 2000 он, 3.1.3

*төвшин*¹⁶, *томъёолол*¹⁷, *конвенци*¹⁸, *томъёолсон*¹⁹, *мах бодийг*²⁰, *шавьж*²¹ гэх мэт. Зүй нь: *чадавх, талаарх, доорх, дараах, торгууль, оношилгоо, ерөнхий түвшин, томъёолол, конвенц, томъёолсон, махбодыг, шавж* гэх.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн 2018 оны 1 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичиг-ийн өмнөх үгэнд:

- *Үүсмэл биш үгэнд “я”, “ё” үсгийн өмнө зөөлний тэмдэг бичнэ. Жишээ нь: гавьяа, харьяа, сүрьеэ, адьяа, товьёг гэх мэт.*
- *Голдуу орон, цагийн нэрийн үндэс, жинхэнэ нэрийн харьяалахын тийн ялгалын дараа орж тухайн зүйлийг хамаатуулан нэршүүлэх үүрэгтэй “-хь”, “-хи” дагаврыг одоо “ь”, “и”-гүй бичиж хэвшиж буй байдлаар нь журамлав. Жишээ нь: дараах, доорх, цаанах, олонх, урдах, ахынх, Батынх гэх мэт.*
- *Үүсмэл үгийн бүтцийг буруу ухаарснаас болоод буруу бичдэг үсгийг зөв хэлбэрээр нь журамлалаа. Жишээ нь: оношилгоо, санаачилга, сурвалжилга, эмхэтгэл, цомхотгол, номхотгол, зөвлөгөөн гэх мэт.*
- *Орос хэлээр дамжиж монгол хэлэнд орсон “-ия” хэлбэрээр төгссөн үсгийн “-ия” төгсгөлийг “с”, “ц” гийгүүлэгчийн дараа орсон байвал хасна. Бусад гийгүүлэгчийн дараа орж байвал “и” эгшиг нь өмнөх гийгүүлэгчээ тагнайшуулах үүрэгтэй тул зөвхөн “я” үсгийг хасна. Жишээ нь: станция – станц, комиссия – комисс, инновация – инновац, корпорация – корпорац, лекция – лекц гэж бичих нь зөв. Харин компания – компани, Италия – Итали гэж бичнэ.” (Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь, 2018) хэмээн тайлбарлажээ.*

Мөн толь бичигт утга ялган бичдэг *төвшин, түвшин* гэх үгийг “Төлөв *төвшин* гэсэн үгийн утга төв байрын гэсэн утгаас эштэй гэж үзэн *төвшин амгалан, төлөв төвшин* гэж хүний мөс чанарыг илэрхийлэхдээ ийн бичдэг бол үүнээс утгын ялгаа бүхий хэмжээ заасан утгыг илэрхийлбэл *далайн түвшин, усны түвшин, мэдлэгийн түвшин* гэж ялган бичнэ” гэж тайлбарласан байна (Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь, 2018: 320).

Монгол хэлний тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1-д, Монгол Улсын хэмжээнд кирилл болон үндэсний бичгийн зөв бичих тус тусын нэгдмэл дүрэмтэй байх бөгөөд иргэн, хуулийн этгээд уг дүрмийг дагаж мөрдөхөөр заасан байдаг. Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бол Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн 2016 оны “Монгол үсгийн дүрэм батлах тухай” 05 дугаар тогтоолоор баталсан, дүрэмд нийцүүлэн боловсруулсан толь бичиг тул

¹⁶ Соёлын тухай хууль, 1996 он, 3.1

¹⁷ Төрийн нууцын тухай хууль, 1995 он, 3.1

¹⁸ Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль, 2002 он, 3.1.1

¹⁹ Геодези, зураг зүйн тухай хууль, 1996 он, 3.1.3

²⁰ Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйл

²¹ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, 1995 он, 3.1.4

хэлний хэрэглээний хувьд Монгол Улсын Үндсэн хууль адил заавал дагаж мөрдөх баримт хэрэглэгдэхүүн юм.

Иймээс Монгол Улсын иргэн бүр энэхүү толь бичгийг мөрдөж хэвших, ялангуяа хууль эрх зүйн баримт бичиг боловсруулдаг хууль тогтоох дээд байгууллага албан ёсны эрх зүйн баримт, түүний төслийг боловсруулахдаа “Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь” бичгийн дагуу монгол хэлний хэм хэмжээг баримтлах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

3.1.2. Найруулгын алдаа

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод үг буруу сонгосон, холбоос үг буруу хэрэглэсэн, үг давтсан, үгийн өнгө аяс гажсан зэрэг найруулгын алдаа элбэг байна. Тухайлбал, Үг буруу сонгосон алдаа. Жишээ нь: *эрсдэл* гэж хилээр нэвтрүүлэх амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнээс тодорхой хугацааны туршид амьтан, ургамал, хүн амын эрүүл мэндэд ямар нэгэн сөрөг нөлөө учруулж болох **үр дагаварын хэмжээ өндөрсөх магадлалыг**²²; гэсэн тодорхойлолтод буй *сөрөг нөлөө учруулж болох үр дагаварын хэмжээ өндөрсөх магадлал* гэсэн хэллэгт үг буруу сонгосон гэж үзэж байна. Зүй нь: **үр дагавар нэмэгдэх магадлал** гэвэл найруулгын хувьд зөв болох болов уу.

Энэ мэт үг буруу сонгосон жишээ багагүй тохиолдов. Тухайлбал, *улсын нисэх* гэж улсын агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа гүйцэтгэхтэй холбогдсон **цогцолбор ойлголт**²³, *геодези* гэж дэлхийн хэлбэр, хэмжээ, түүний гадаргын шилжих хөдөлгөөнийг тодорхойлох, газрын гадаргын хэсгийг зураг болгон буулган дүрслэх зорилгоор од, нар, хиймэл дагуул болон газрын зургийн багаж хэрэгслийн тусламжтайгаар тухайн цэгийн байрлал, өндөр, хүндийн хүчний хурдатгалыг хэмжин тодорхойлж математик боловсруулалт хийх **цогцолбор үйл ажиллагаа**²⁴, *Агаарын зайн аюулгүй байдал* гэж монгол улсын агаарын зайн халдашгүй дархан байдлыг хөндлөнгийн, хууль бус үйлдлээс хамгаалахтай холбогдсон **цогцолбор арга хэмжээ**²⁵, *Эрчим хүчний зохицуулалттай хангалт* гэж энэ хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан эрчим хүчний зохицуулах газраас баталж **нийглэсэн тарифаар** хэрэглэгчид эрчим хүч худалдах²⁶ гэх мэт. *Монгол хэлний их тайлбар толь*-д *цогцолбор* гэх үгийг,

1. *Иж бүрдэл, иж бүрэн юм: цогцолбор судалгаа (ямар нэг бүхэл юмыг тал бүрээс нь иж бүрэн шинжлэх судалгаа), цогцолбор сургууль (нэгдмэл нэг төлөвлөгөөний дагуу үйл ажиллагаа явуулахаар зөвшөөрөгдсөн боловсролын байгууллага);*

²² Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль, 2002 он, 3.1.4

²³ Улсын нисэхийн тухай хууль, 2003 он, 4.1.3

²⁴ Геодези, зураг зүйн тухай хууль, 1997 он, 3.1.1

²⁵ Агаарын зайг нисэхэд ашиглах тухай хууль, 2003 он, 4.1.7

²⁶ Эрчим хүчний тухай хууль, 2001 он, 3.1.4

2. Нэг үйл ажлыг хийхийн тулд хэд хэдэн машиныг угсран цогцолсон байдал;
3. Том хэмжээний барилгын хийц: **цогцолбор хийц** (барилга байгууламжийн өөр хоорондоо уялдаатай хэсгээс тогтсон хийц маяг); гэсэн бол,

цогц гэх үгийг хүн, амьтны бүхэл бүтэн бие махбод, цогцос, **биеийн цогц** (биеийн галбир, хэлбэр), **эрхтэн цогц** (хүн амьтны эрхтэн системийн нийлбэр);

1. Олон хэсгээс бүтэж бүрэлдсэн, давхцаж тогтсон юм, **галын цогц** (модыг дээр дээрээс нь овоолж шатаасан түүдэг гал), **өвсний цогц** (өвсний бухал, нуруу);
2. Иж бүрэн, иж бүрдэл, нэгдмэл зүйл: **цогц асуудал** (олон талт асуудал), **цогц байдлаар** (иж бүрнээр) гэж тайлбарласан байна.

Иймд дээрх тодорхойлолтод дурдсан **цогцолбор** гэх үгийг найруулгын хувьд **цогц** гэдэг үгээр орлуулбал утга илүү тодорно гэж үзэж байна.

Зүй нь: **улсын нисэх** гэж улсын агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа гүйцэтгэхтэй холбоотой **цогц ойлголт**; **геодези** гэж дэлхийн хэлбэр, хэмжээ, түүний гадаргын шилжих хөдөлгөөнийг тодорхойлох, газрын гадаргын хэсгийг зураг болгон буулган дүрслэх зорилгоор од, нар, хиймэл дагуул болон газрын зургийн багаж хэрэгслийн тусламжтайгаар тухайн цэгийн байрлал, өндөр, хүндийн хүчний хурдатгалыг хэмжин тодорхойлж математик боловсруулалт хийх **цогц үйл ажиллагаа**; **агаарын зайн аюулгүй байдал** гэж монгол улсын агаарын зайн халдашгүй дархан байдлыг хөндлөнгийн, хууль бус үйлдлээс хамгаалахтай холбоотой **цогц арга хэмжээ**; **эрчим хүчний зохицуулалттай хангалт** гэж энэ хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан эрчим хүчний зохицуулах газраас баталж **тогтоосон тарифаар** хэрэглэгчид эрчим хүч худалдах; гэж болмоор.

Олон тооны нөхцөл давхар хэрэглэсэн алдаа. Жишээ нь: **газрын хэвлий** гэж хөрснөөс доош газрын гүн рүү үргэлжлэх орон зай, түүнийг эзлэн орших **материаллаг бүх зүйлс** /бүх төрлийн чулуулаг, ашигт малтмал болон геологийн бусад биет, түүнчлэн барилга байгууламж/-ийг²⁷; гэсэн тодорхойлолтод буй **материаллаг бүх зүйлс** гэсэн хэллэгт ерөнхий олны утга заасан тодотголтой жинхэнэ нэр олон тооны нөхцөл авдаггүй зарчмыг зөрчиж, олон тооны нөхцөл давхардуулсан байна. Зүй нь: **материаллаг бүх зүйл** гэвэл сая зөв болно. Энэ мэт олон тооны нөхцөл давхар хэрэглэсэн алдаа багагүй байна. Жишээ нь: **амьтны цуглуулга** гэж судалгаа, шинжилгээ, танин мэдэхүйн зорилгоор барьсан амьтан, тэдгээрийн чихмэл, арьс, үс, яс болон **амьтны гаралтай бусад зүйлс**²⁸, **Бүрэн эрх бүхий хамтран үүрэг гүйцэтгүүлэгчид** гэж хэд хэдэн этгээд үүргийн гүйцэтгэлийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн үүрэг гүйцэтгэгчээс шаардах эрхтэй бөгөөд үүрэг гүйцэтгэгч үүргийн гүйцэтгэлийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн хүлээлгэн өгөх **үүрэгтэй үүрэг гүйцэтгүүлэгчид**²⁹, **Газрын мэдээллийн сан** гэж

²⁷ Газрын хэвлийн тухай хууль, 1988 он, 4.1

²⁸ Амьтны аймгийн тухай хууль, 2000 он, 17.1

²⁹ Иргэний хууль, 2002 он, 241.1

газрын нэгдмэл сангийн мэдээлэл, өгөгдөлд боловсруулалт хийх бололцоотой техник, технологид үндэслэсэн төр, аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэний хэрэгцээг хангахуйц **системчлэгдсэн өгөгдлүүдийн цогц**³⁰, **Хөдөлгөөний үндсэн зарчмууд** гэж энэрэнгүй, шударга, төвийг сахих, бие даах, сайн дурын, нэгдмэл, түгээмэл байх олон улсын улаан загалмай /улаан хавирган сар/ **хөдөлгөөний үндсэн зарчмууд**³¹ гэх мэт.

Зүй нь: *амьтны цуглуулга* гэж судалгаа, шинжилгээ, танин мэдэхүйн зорилгоор барьсан амьтан, тэдгээрийн чихмэл, арьс, үс, яс болон **амьтны гаралтай бусад зүйл**; *Бүрэн эрх бүхий хамтран үүрэг гүйцэтгүүлэгч* гэж хэд хэдэн этгээд үүргийн гүйцэтгэлийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн үүрэг гүйцэтгэгчээс шаардах эрхтэй бөгөөд үүрэг гүйцэтгэгч үүргийн гүйцэтгэлийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн хүлээлгэн өгөх **үүрэг бүхий гүйцэтгүүлэгч**; *Газрын мэдээллийн сан гэж* газрын нэгдмэл сангийн мэдээлэл, өгөгдөлд боловсруулалт хийх бололцоотой техник, технологид үндэслэсэн төр, аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэний хэрэгцээг хангахуйц **системчилсэн цогц өгөгдөл**; *Хөдөлгөөний үндсэн зарчим* гэж энэрэнгүй, шударга, төвийг сахих, бие даах, сайн дурын, нэгдмэл, түгээмэл байх олон улсын улаан загалмай /улаан хавирган сар/ **хөдөлгөөний үндсэн зарчим** гэвэл найруулга зөв болно.

Буюу холбоос үгийг буруу хэрэглэсэн алдаа элбэг байна. Жишээ нь: *сургалтын байгууллага гэж боловсролын нэг буюу хэд хэдэн түвшний боловсролын агуулгыг хэрэгжүүлдэг хуулийн этгээдийг*³²; гэсэн тодорхойлолтод буй **нэг буюу хэд хэдэн түвшний** гэх хэллэгт *буюу* холбоос үгийн утгыг буруу хэрэглэсэн, мөн *боловсролын* гэдэг үгийг нэг өгүүлбэрт хоёр удаа давтсан алдаа байна. Зүй нь: *Сургалтын байгууллага гэж боловсролын нэг болон хэд хэдэн түвшний агуулгыг хэрэгжүүлдэг хуулийн этгээд* гэвэл сая холбоос үгийн утга, найруулга зөв болно.

Энэ тухай Д.Отгонсүрэн “Зэрэгцүүлэх холбоосыг дотор нь холбож байгаа шинжээр нь **нэгдүгээрт, ялгаж холбох холбоос** (ба, болоод, болон, бөгөөд, агаад, хийгээд), **хоёрдугаарт, адилтгаж холбох холбоос** (буюу, өөрөөр хэлбэл) гэж ангилж болно. Учир нь “ба, болон, болоод, бөгөөд, агаад, хийгээд” зэрэг холбоос зэрэгцсэн гишүүн, зэрэгцсэн өгүүлбэрийг ялган тодруулдаг тул ялгах үүрэгтэй, “буюу, өөрөөр хэлбэл” холбоос чанарын хувьд нэг л юмыг зааж холбодог тул нэгтгэх (нэг болохыг заах) үүрэгтэй байна” (1978: 18) гэжээ. Бид энэ дүгнэлттэй санал нэг байна. Иймээс энэхүү зарчмын дагуу хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт дахь **буюу** холбоос үгийн хэрэглээнд ажиглалт хийхэд, нийт 134 удаа *буюу* холбоосыг хэрэглэснээс 32 удаа ялган холбох утгатай найруулгад хоёр зүйлийг адилтган холбох үүрэгтэй *буюу* холбоосыг хэрэглэсэн алдаа байна. Жишээ нь: *аж ахуйн үйл ажиллагаа* гэж аливаа этгээд ашиг олох **зорилготой буюу зорилгогүйгээр бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн** бараа борлуулах, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэх;³³ *ажил хаялт* гэж хөдөлмөрийн хамтын маргааныг шийдвэрлэх

³⁰ Кадастрын зураглал ба газрын кадастрын тухай хууль, 1999 он, 3.1.15

³¹ Монголын улаан загалмайн нийгэмлэгийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, 2000 он, 3.1.2

³² Боловсролын тухай хууль, 2002 он, 3.1.5

³³ Нэмэгдсэн өргийн албан татварын тухай хууль, 1998 он, 3.1.4

зорилгоор ажилтнаас үүрэгт ажлаа сайн дурын үндсэн дээр тодорхой хугацаагаар **бүрэн буюу хэсэгчлэн** зогсоох;³⁴, *амьтан* гэж монгол улсын нутаг дэвсгэрт **байнга буюу түр** нутагшсан хөхтөн, шувуу, мөлхөгч, хоёр нутагтан, загас, хавч хэлбэртэн, шавж, зөөлөн биетэн, эгэл биетэн³⁵, *андеррайтерийн үйл ажиллагаа* гэж үнэт цаас гаргагчтай байгуулсан гэрээний дагуу гаргаж буй үнэт цаасны тухай танилцуулга бэлтгэх, **шинээр болон нэмж гаргаж** байгаа үнэт цаасыг **бүгдийг буюу түүний тодорхой хэсгийг** худалдан авах, худалдах, эсхүл үнэт цаас гаргагчийн нэрийн өмнөөс үнэт цаасыг нь нийтэд санал болгон арилжих ажиллагаа;³⁶, *Ашиглагдаж байгаа* байр гэж орон сууцны зориулалтаар 1998 оны 7 дугаар сарын 1-нээс **өмнө буюу хойно** ашиглалтад оруулсан бөгөөд энэхүү хуулийн дагуу нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нэгэнтээ ноогдуулсан барилга;³⁷, *гадаад валют* гэж эргэлтэд байгаа төлбөрийн чадвар бүхий **нэг буюу хэд хэдэн** гадаад улсын мөнгөн тэмдэгт, тэдгээрээр илэрхийлэгдсэн бөгөөд олон улсын төлбөр тооцоонд түгээмэл хэрэглэгддэг үнэт цаас, төлбөрийн хэрэгсэл;³⁸, *банканд бүтцийн өөрчлөлт хийх* гэж банкны бүтэц зохион байгуулалт, дүрмийн сангийн бүтцэд өөрчлөлт оруулах, дүрмийн санг **нэмэгдүүлэх буюу хорогдуулах** зэргээр санхүүгийн чадварыг дээшлүүлж, алдагдлыг багасгахад чиглэсэн цогцолбор арга хэмжээ авах³⁹ гэх мэт.

Зүй нь: *аж ахуйн үйл ажиллагаа* гэж аливаа этгээд ашиг олох **зорилготой болоод зорилгогүйгээр бүхэлд нь болон хэсэгчлэн** бараа борлуулах, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэх; *Ажил хаялт* гэж хөдөлмөрийн хамтын маргааныг шийдвэрлэх зорилгоор ажилтнаас үүрэгт ажлаа сайн дурын үндсэн дээр тодорхой хугацаагаар **бүрэн хийгээд хэсэгчлэн** зогсоох; *Амьтан* гэж монгол улсын нутаг дэвсгэрт **байнга болон түр** нутагшсан хөхтөн, шувуу, мөлхөгч, хоёр нутагтан, загас, хавч хэлбэртэн, шавж, зөөлөн биетэн, эгэл биетэн; *Андеррайтерийн үйл ажиллагаа* гэж үнэт цаас гаргагчтай байгуулсан гэрээний дагуу гаргаж буй үнэт цаасны тухай танилцуулга бэлтгэх, **шинээр буюу нэмж гаргаж** байгаа үнэт цаасыг **бүгдийг ба түүний тодорхой хэсгийг** худалдан авах, худалдах, эсхүл үнэт цаас гаргагчийн нэрийн өмнөөс үнэт цаасыг нь нийтэд санал болгон арилжих ажиллагаа; *ашиглагдаж байгаа байр* гэж орон сууцны зориулалтаар 1998 оны 7 дугаар сарын 1-нээс **өмнө ба хойно** ашиглалтад оруулсан бөгөөд энэхүү хуулийн дагуу нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нэгэнтээ ноогдуулсан барилга; *гадаад валют* гэж эргэлтэд байгаа төлбөрийн чадвар бүхий **нэг болон хэд хэдэн** гадаад улсын мөнгөн тэмдэгт, тэдгээрээр илэрхийлсэн бөгөөд олон улсын төлбөр тооцоонд түгээмэл хэрэглэгддэг үнэт цаас, төлбөрийн хэрэгсэл; *Банканд бүтцийн өөрчлөлт хийх* гэж банкны бүтэц зохион байгуулалт, дүрмийн сангийн бүтцэд өөрчлөлт оруулах, дүрмийн санг **нэмэгдүүлэх хийгээд хорогдуулах** зэргээр санхүүгийн чадварыг дээшлүүлж, алдагдлыг багасгахад чиглэсэн цогц арга

³⁴ Хөдөлмөрийн тухай хууль, 1999 он, 3.1.13

³⁵ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, 1995 он, 3.1.4

³⁶ Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль, 2002 он, 3.1.12

³⁷ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, 1998 он, 3.1.8

³⁸ Валютын зохицуулалтын тухай хууль, 1994 он, 3.3

³⁹ Банкны тухай хууль, 1996 он, 3.2.4

хэмжээ авах гэвэл сая найруулга зөв болно.

Үйлээс нэр үг үүсгэх *-лт* дагаврыг хэт их хэрэглэснээс найруулгын алдаа гарсан байна. Жишээ нь: *аюулд нэрвэгдсэн агаарын хөлөг* гэж **явгалалт, хөөрөлт, буулт, нислэгийн үед гэмтэж аргагүйдсэн буулт үйлдсэн, эсхүл бүрэн эвдэрсэн**;⁴⁰ гэсэн тодорхойлолтод буй *явгалалт, хөөрөлт, буулт, буулт үйлсэн* зэрэг хэллэг нь үйл үгээр илэрхийлэх боломжтой үгийг *-лт* дагавраар хэлбэржүүлснээр найруулгын өнгө аяс гажсан байна. Зүй нь: *Аюулд өртсөн агаарын хөлөг* гэж **явгалах, хөөрөх, буух, нисэх үедээ гэмтэж, аргагүйдэн буусан, эсхүл бүрэн эвдэрсэн нисэх онгоц** гэвэл утгын ялгаа гарахгүй харин найруулгын хувьд ойлгомжтой болохоор байна.

Үйл үгийн үйлдэгдэх хэвийн *-гд* нөхцөлийг хэт их хэрэглэснээс найруулгын алдаа гарсан байна. Жишээ нь: *ашигт малтмал ашиглах лиценз гээж* энэ хуулийн дагуу геологи, уул уурхайн кадастрын албанаас олгогдсон ашигт малтмал ашиглах эрхийг⁴¹; гэсэн тодорхойлолтод буй **кадастрын албанаас олгогдсон** гэсэн хэллэгт үйлдэгдэх хэвийг буруу хэрэглэсэн гэж үзэж байна. Зүй нь: *ашигт малтмал ашиглах лиценз гээж энэ хуулийн дагуу геологи, уул уурхайн кадастрын албанаас олгосон ашигт малтмал ашиглах эрх* гэж тодорхойлбол найруулгын хувьд ойлгомжтой болно.

3.1.3. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт танихуйн задлан шинжлэл

Мэргэжлийн хэлэнд утга ихэвчлэн нэр томъёоны нэгжийн оюун санааны дүрслэл, тэдгээрийн бусад нэгжтэй харилцах харилцааг судалдаг. Өөрөөр хэлбэл, мэргэжлийн хэл нь танин мэдэхүй (ухагдахуун бүрдэх), айчлах (ухагдахууныг ангилах) утга учир (ухагдахууныг тэмдэглэх), илэрхийлэл (ухагдахуунуудын харьцааг илэрхийлэх)-ийг судалдаг. Ер нь аливаа хэлний үгийн утгыг сайтар ойлгохын тулд түүний хүрээ буюу ухагдахууны бүтэц, тогтолцооны талаар мэдлэгтэй байх ёстой. Нэр томъёоны утга нь дан ганц утгын мэдээллийг агуулаад зогсохгүй ухагдахууны хүрээ, хэрэглээний хэмжигдэхүүн (параметр)-ийг агуулж байдаг (Fillmore & Atkins, 1992), (Мөнхцэцэг, 2020: 84) гэжээ.

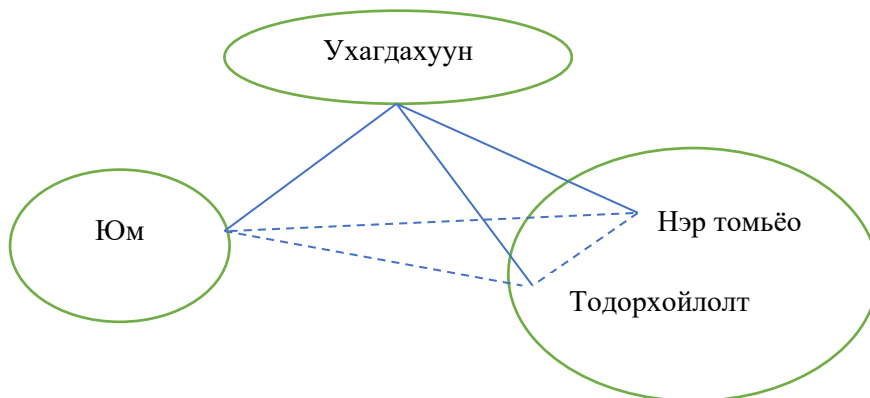
Нэр томъёо хэл ба танин мэдэхүйн үйлийн үр дүн бөгөөд тусгай мэдлэгийн хүрээнд ухагдахууныг илэрхийлсэн хэлний нэгж юм. Аливаа шинжлэх ухааны нэр томъёо:

1. Тусагдахуун (object) буюу биет ба биет бус зүйл
2. Ухагдахуун (concept) буюу хүний оюун санаан дахь хийсвэр дүр зураг
3. Тодорхойлолт (definition) буюу тухайн ухагдахууны шинжийг тодорхойлон бичсэн өгүүлбэр
4. Нэр томъёо (term) буюу ухагдахууныг нэрлэсэн үг гэсэн 4 бүрдэл хэсэгтэй (Мөнхцэцэг, 2020: 17).

⁴⁰ Улсын нисэхийн тухай хууль, 2003 он, 4.1.2

⁴¹ Ашигт малтмалын тухай хууль, 1997 он, 4.3

Үүнийг загварчлан үзүүлбэл:

Зураг 2. Нэр томьёоны бүрдэл хэсэг.

Нэр томьёоны бүрдэл хэсгийн цөм нь ухагдахуун юм. Ухагдахуун бол танихуйн хэл шинжлэлийн судлагдахуун болдог.

Үг ба ухагдахуун нь нарийн уялдаа холбоотой. Ухагдахуун нь хүний сэтгэхүйн нэг хэлбэр, ухамсар дахь бодит ертөнцийн ерөнхийлсөн тусгал юм. Энэ нь юм, үзэгдлийн товч тодорхойлолт бөгөөд тухайн юмыг хамгийн хялбараар таньж, ойлгож болохуйц цөөн тооны шинжийн нийлбэр. Ухагдахуун ба утгын ялгаа нь нэг зүйлийг (тэмдгийн агуулгыг) хүний сэтгэх үйл ажиллагааны үүднээс (ухагдахуун), хэлний үйл ажиллагааны үүднээс (утга) ойлгоно гэсэн үг (Нансалмаа, 2015: 35) гэжээ.

Нэр томьёоны тодорхойлолтод багтсан ухагдахууны шинж, онцлог хүрээ нь тухайн салбар шинжлэх ухааны ухагдахууны тогтолцоотой тохирсон байдаг. Хэлний талаас тодорхойлолт нь аль болох товч, оновчтой байх ёстой. Хэрэв тухайн ухагдахууныг илэрхийлсэн тодорхойлолт оновчгүй, бүрэн гүйцэд бус, хэт ерөнхий байвал, бусад холбоотой ухагдахуунаас ялгааг гарган ойлгоход бэрхшээлтэй болно (Мөнхцэцэг, 2020) хэмээн үзжээ.

3.1.4. Нэр томьёоны ухагдахууныг буруу тодорхойлсон нь

Бид хуулийн нэр томьёоны тодорхойлолтод танин мэдэхүйн үүднээс задлан шинжилгээ хийж үзэхэд ухагдахууныг буруу тодорхойлсон, ойлгомжгүй, тайлбар шинжтэй тодорхойлолт 4,5 хувийг эзэлж байна. Үүнийг зургаар үзүүлбэл:

Зураг 3. Ухагдахууныг буруу тодорхойлсон алдааны хувь хэмжээ

Тодорхойлолтын томъёолол буруу, ойлгомжгүй болсон, өөр өөр ойлголтыг нэг ухагдахуунд багтаах гэж оролдсон байна. Жишээ нь: *суралцагч гэж* дээд боловсролын тухай хуулийн 15.1-д заасан этгээдийг;⁴² гэсэн тодорхойлолт нь өөр хуулийн зүйл заалт дурдсан, шууд ойлгох боломжгүй тодорхой бус байна. Дээд боловсролын тухай хуулийн 15.1-д, *их сургууль, дээд сургууль, коллежийн дипломын болон бакалаврын шатлалд суралцагчийг оюутан, магистрын шатлалд суралцагчийг магистрант, докторын шатлалд суралцагчийг докторант гэнэ* гэж тодорхойлсон байна. Энэ тодорхойлолт нь тайлбар шинжтэй бөгөөд *суралцагч, оюутан, магистрант, докторант* гэсэн өөр өөр ухагдахууныг нэгтгэж, нэг тодорхойлолтод багтаах гэж оролдсон маягтай байна. Зүй нь: *суралцагч* гэж их сургууль, дээд сургууль, коллежийн дипломын болон бакалавр, магистр, докторын шатлалын оюутан гэх, эсвэл *суралцагч* гэж их сургууль, дээд сургууль, коллежийн дипломын болон бакалаврын түвшний оюутан, ахисан түвшний магистрант, докторант гэвэл тодорхой ойлгомжтой болж, ухагдахуун бүрэн илэрч болох юм.

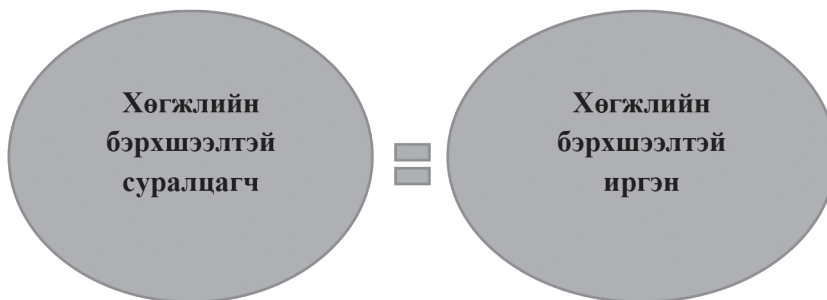
Хоёр өөр ухагдахууныг нэг тодорхойлолтоор илэрхийлсэн байна. Жишээ нь: *ажилтан* гэж биеийн тамир, спортын байгууллагад ажиллаж байгаа болон биеийн тамир, спортын үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа этгээдийг⁴³ гэж тодорхойлсон байна. Биеийн тамир, спортын байгууллагад ажиллаж байгаа этгээдийг ажилтан гэж ойлгож болно. Харин биеийн тамир, спортын үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа этгээд бол ажилтан бус энэ чиглэлээр дагнан үйл ажиллагаа явуулж буй этгээд буюу хуулийн этгээд гэж ойлгож болохоор байна. Иймээс хоёр өөр ойлголт ухагдахууныг “ажилтан” гэх нэг ухагдахуунаар илэрхийлсэн нь алдаа болсон гэж үзэж байна. Зүй нь: *ажилтан* гэж биеийн тамир, спортын байгууллагад ажиллаж байгаа этгээд гэвэл тодорхой болно.

Нэр томъёог тодорхойлохдоо ойлголтын зөрүү үүсгэж, алдаа гаргасан. Жишээ нь: *хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч* гэж хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн

⁴² Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль, 2011 он, 3 дугаар зүйл

⁴³ Биеийн тамир спортын тухай хууль, 2003 он, 3.1.9

тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1-д заасан иргэнийг⁴⁴ гэсэн тодорхойлолтод нэр томъёоны ухагдахууныг тодорхой илэрхийлээгүй, өөр хуулийн зүйл заалтыг дурджээ. Гэтэл хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1-д, энэ хууль хөгжлийн бэрхшээлтэй Монгол Улсын иргэн болон Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд нэгэн адил хамаарна; гэжээ. Энэ тодорхойлолтыг харахад, “хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч” гэсэн тусгай ухагдахууныг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн гэсэн ерөнхий ухагдахуунтай адил түвшинд авч үзсэн байна. Үүнийг зургаар үзүүлдбэл:

Зураг 4. Ерөнхий тусгай ухагдахууныг адил түвшинд авч үзсэн жишээ

Зүй нь: хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч гэж бүх шатны боловсролын байгууллагад зохих түвшний мэдлэг, чадвар, дадал, төлөвшил эзэмшихээр суралцаж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн гэвэл тухайн нэр томъёоны ухагдахуун тодорхой болох болов уу.

Зураг 5. Ерөнхий - тусгайн харьцаа.

Дээрх зургийг тайлбарлавал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн (хөгжлийн бэрхшээлтэй Монгол Улсын иргэн болон Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа

⁴⁴ Боловсролын тухай хууль, 2002 он, 3 дугаар зүйл, 3.1.9

гадаадын иргэн, харьяалалгүй бүх хүнийг) гэсэн ерөнхий ухагдахуунд хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч (албан ба албан бус боловсрол эзэмшихээр сургуулийн өмнөх болон бага, дунд, мэргэжлийн боловсрол, дээд боловсролын байгууллагад суралцаж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг) гэсэн тусгай ухагдахуун багтана.

Нэр томьёоны утга нь тодорхойлолтоор илэрдэг бөгөөд товч тодорхой, оновчтой тодорхойлолтоор дамжуулж, тухайн юм үзэгдлийн ухагдахууныг таньж мэддэг. Иймээс тухайн юм үзэгдлийн онцлог шинжийн нэгдэл буюу ухагдахууныг зөв оновчтой, бүрэн гүйцэд илэрхийлэхэд тодорхойлолт чухал үүрэгтэй.

3.1.5. Нэр томьёоны ухагдахууныг дутуу томьёолж, тодорхойлсон нь

Төлөвшил гэж суралцагчийн хүмүүжил, итгэл үнэмшлийн цогцыг⁴⁵ гэсэн тодорхойлолт нь ухагдахууныг бүрэн илэрхийлээгүй, дутуу тодорхойлсон байна. Тодорхойлолтод буй *итгэл үнэмшлийн цогц* гэсэн ойлголтод юуг хамруулж байгаа нь тодорхойгүй учраас хүн ухааж ойлгоход бэрхшээлтэй. *Монгол хэлний их тайлбар толь-д, илтгэл үнэмшил* гэдгийг *найдвар, найдлага; цогц* гэдгийг *иж бүрэн, иж бүрдэл, нэгдмэл зүйл* гэж тус тус тайлбарласан байна. Тэгэхээр суралцагчийн боловсрол, хүмүүжил, аливаа юманд бүрэн дүүрэн итгэж үнэмшихийг *төлөвшил* гэж тодорхойлсон мэт ойлгогдож байна. Энэ тодорхойлолтод *төлөвшил* гэдэг ухагдахууны шинжийг дутуу дулимаг илэрхийлснээс ойлголт андуу ташаа болсон байна гэж үзэж байна. Зүй нь: *төлөвшил* гэж зорилго чиглэл бүхий сурган хүмүүжүүлэх үйлийн нөлөөгөөр бие хүний чанар, зан төлөв, ертөнцийг үзэх үзэл бүрэлдэх, өөрчлөгдөх үйл явц, үр дүн гэж тухайн нэр томьёоны ухагдахуун, ойлголтыг тодорхойлох саналтай байна.

Тодорхойлолт тодорхой бус, өөр хуулийн зүйл заалт дурдсан, стандартад нийцээгүй тайлбар шинжтэй болсон нэлээд тохиолдол байна. Жишээ нь: *багш* гэж Боловсролын тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлж, үүрэг хүлээж байгаа этгээдийг⁴⁶; гэсэн тодорхойлолтоос *багш* гэдэг ухагдахууныг бүрэн ойлгох боломжгүй байна. Учир нь дээрх тодорхойлолтод дурдсан Боловсролын тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлд багшийн эрх, үүргийг заасан байх бөгөөд нийт 8 эрх, 8 үүргийг тус бүр заалт болгон оруулсан, тодорхойлолт бус дэлгэрэнгүй тайлбар шинжтэй байна. Иймээс дээрх тодорхойлолт *багш* гэдэг ухагдахууны үндсэн ойлголтыг илэрхийлж чадахгүй байна. Зүй нь: *багш* гэж суралцагчдын мэдлэг, чадвар, чадамж эзэмшин төлөвших үйл явцыг хөтлөн чиглүүлэгч гэж тодорхойлох саналтай байна.

3.2. Хуулийн нэр томьёоны тодорхойлолтын стандартын задлан шинжлэл

Тодорхойлолт нь ухагдахууныг тайлбарлахад чиглэсэн хэл шинжлэлийн томьёо юм. Олон улсын стандартчиллын байгууллага (ISO): *Тодорхойлолт нь ухагдахуун болон ухагдахууны тогтолцоо хоорондын хамаарлыг тодорхойлон*

⁴⁵ Боловсролын тухай хууль, 2002 он, 3 дугаар зүйл, 3.1.11

⁴⁶ Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль, 2018 он, 3 дугаар зүйл, 3.1.1

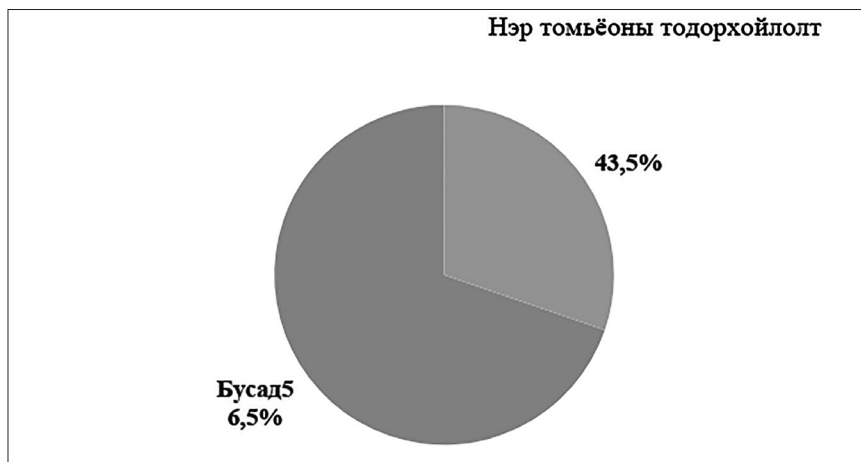
дүрсэлдэг (ISO 704: 2009), Тодорхойлолт нь ухагдахууныг дүрсэлсэн илэрхийлэл бөгөөд түүнийг бусад холбогдох ухагдахуунаас ялгадаг (ISO 1087: 2019) гэж тодорхойлолтын мөн чанарыг тодорхойлжээ. Онолын хувьд тодорхойлолтыг дараах гурван төрөлд хуваадаг. Үүнд:

- a. Хэл шинжлэлийн тодорхойлолт
- b. Онтологийн тодорхойлолт
- c. Нэр томъёоны тодорхойлолт

Эдгээр гурван төрлийн тодорхойлолтыг дүрсэлж буй объект болон илэрхийлсэн агуулгаар нь ялгаж салгаж болно. Тодорхойлолтын төрөл бүр нь өөр өөр өнцгөөс харахад ижил бодит байдлыг илэрхийлдэг. Хэл шинжлэлийн тодорхойлолтын объект нь хэлний тэмдэг; онтологийн тодорхойлолт нь бодит ертөнц дэх объект; нэр томъёоны тодорхойлолт нь тусгай сэдвийн тухай ухагдахуун юм. Тодорхойлолт нь илэрхийллийн хувьд тодорхой нөхцөл хангасан байх ёстой. Үүнд:

- Ухагдахууныг зөв илэрхийлсэн байх;
- Тодорхойлолт бичих албан ёсны стандартыг дагаж мөрдөх;
- Уншигчдад тохирсон хэл ашиглах;
- Өгүүлбэрийн хэлбэр тогтсон загвартай байх;
- Албан ёсны хэлний хэм хэмжээ, үг зүйн зарчмыг баримтлах; (Cabré, 1999: 105-106) гэж тодорхойлсон байна.

Бидний хийсэн судалгаагаар, хуулийн 1368 нэр томъёоны тодорхойлолт стандартын бус, тайлбар шинжтэй олон өгүүлбэрээс бүрдсэн, хэлний хэм хэмжээ зөрчсөн, үг зүйн зарчим баримтлаагүй, ухагдахууныг буруу илэрхийлсэн зэрэг алдаатай байна. Үүнээс нэр томъёоны тодорхойлолт бичих стандартад нийцээгүй олон өгүүлбэрээр тайлбарласан тодорхойлолт 124 буюу 43,5 хувийг эзэлж байна. Үүнийг зургаар илэрхийлбэл,

Зураг 7. Стандарт бус тодорхойлолтын эзлэх хувь

Нэр томьёоны стандарт шаардлага хангаагүй, өөр хуулийн зүйл заалт дурдсан олон тохиолдол байна. Жишээ нь: *Ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэх* гэж иргэний хуулийн 343, 359 дүгээр зүйлд тодорхойлсныг⁴⁷; гэсэн тодорхойлолт нь өөр хуулийн зүйл заалт дурдсан, тайлбар шинжтэй болсон байна. Тодорхойлолтод дурдсан хуулийн 343 дугаар зүйл нь дотроо 5 заалттай, 359 дүгээр зүйл нь 2 заалттай байгааг нэр томьёоны стандарт шаардлагад нийцээгүй байна гэж үзэж байна.

Нэр томьёоны тодорхойлолт бус дэлгэрэнгүй тайлбар шинжтэй болсон. Жишээ нь: *өмгөөллийн нууц* гэж өмгөөлөгчөөс өөрийн үйлчлүүлэгчид үзүүлж байгаа эрх зүйн туслалцаатай холбоотой бүхий л мэдээлэл өмгөөллийн нууцад хамаарна. Өмгөөлөгч өмгөөллийн нууцыг задлах, эсхүл амин хувийн болон гуравдагч этгээдийн ашиг сонирхолд ашиглахыг хориглоно. Нууцыг хугацаагүй хадгална. Өмгөөллийн нууцыг хуулиар хамгаална гэж дэлгэрэнгүй тайлбар бичсэн нь нэр томьёоны тодорхойлолтыг бичих стандартад нийцэхгүй.

Нэр томьёоны стандартын дагуу тодорхойлолт нь тогтсон нэг загвартай, хэрвээ нэр томьёо нь нэр үг бол нэр үгээр, үйл үг бол үйл үгээр төгсгөх ёстой гэсэн шаардлага бий. Нэг ухагдахууныг нэг нэр томьёогоор илэрхийлэх, ухагдахууныг товч, тодорхой нэг өгүүлбэрээр илэрхийлэх, нэр томьёог тодорхойлолтод давтахгүй байх ёстой.

Стандартын дээрх шаардлагад нийцээгүй тодорхойлолт элбэг байна. Тухайлбал, нэр томьёог тодорхойлсон өгүүлбэрт хэл зүйн хэлбэржилтийн хувьд өгүүлбэрийн төгсгөлд нэр болон үйл үгийг ихэвчлэн заахын тийн ялгалын (-г, -ыг, -ийг) нөхцөлөөр (Жишээ нь: *шинжлэх ухаан, технологи, үйлдвэрлэлийн нэгдэл /корпорац/*) гэж эрдэм шинжилгээ, туршилт, зохион бүтээлт, үйлдвэрлэл, аж ахуйн үйл ажиллагааг хослон явуулдаг байгууллагыг⁴⁸), үйл үгийн одоо ба ирээдүй цагаар төгсөх (-на⁴) нөхцөлөөр (Жишээ нь: *авто замын бүрэлдэхүүн* авто зам нь зорчих хэсэг, замын хөвөө, замын байгууламж, авто замын зурвас газар, хяналт тавих зурвас хэсгүүдээс бүрдэнэ.⁴⁹), өнгөрсөн цагаар холбох (-сан⁴) нөхцөлөөр (Жишээ нь: *байгалийн баялгийн нөөцийн үнэлгээ* байгалийн тодорхой төрлийн баялгийн хэмжээг тоо, чанар болон мөнгөн үзүүлэлтээр тодорхойлсон⁵⁰) гэх мэт жишээ олон байна.

Зүй нь: *шинжлэх ухаан, технологи, үйлдвэрлэлийн нэгдэл /корпорац/* гэж эрдэм шинжилгээ, туршилт, зохион бүтээлт, үйлдвэрлэл, аж ахуйн үйл ажиллагааг хослон явуулдаг байгууллага; *авто замын бүрэлдэхүүн* гэж авто зам нь зорчих хэсэг, замын хөвөө, замын байгууламж, авто замын зурвас газар, хяналт тавих зурвас хэсэг; “Байгалийн баялгийн нөөцийн үнэлгээ гэж байгалийн тодорхой төрлийн баялгийн хэмжээг тоо, чанар болон мөнгөн үзүүлэлтээр тодорхойлох гэвэл зүйд нийцнэ.

⁴⁷ Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хууль, 2004 он, 3.1.6

⁴⁸ Шинжлэх ухаан, технологийн тухай хууль, 1998 он, 15.1

⁴⁹ Авто замын тухай хуулийн 12 дугаар зүйл

⁵⁰ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, 1995 он, 8.1

4. Судалгааны үр дүн

Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан www.legalinfo.mn-д Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан, 2023 оны 04 сарын байдлаар хүчин төгөлдөр мөрдөж буй нийт 844 хууль байгаагаас 249 хуульд албан ёсоор томъёолж тодорхойлсон нийт 1368 нэр томъёо байна. Эдгээр нэр томъёоны тодорхойлолтыг задлан шинжлэхэд нийт алдаатай тодорхойлолт 286 буюу 20,9 хувь, түүнээс 149 буюу 52 хувь нь хэл найруулгын алдаатай байна. Үүнээс найруулгын бус алдаа 68.45 хувь, найруулгын алдаа 31.54 хувийг эзэлж байна.

Ухагдахууныг буруу тодорхойлсон, ойлгомжгүй, тайлбар шинжтэй тодорхойлолт 4.5 хувийг эзэлж байна.

Нэр томъёоны тодорхойлолт бичих стандартад нийцээгүй олон өгүүлбэрээр тайлбарласан тодорхойлолт 124 буюу 43.5 хувь эзэлж байна. Үүнийг зургаар үзүүлбэл:

Зураг 8. Алдаатай нэр томъёоны тодорхойлолтын эзлэх хувь

Найруулгын бус алдаа буюу монгол хэлний утга зохиолын хэлний хэм хэмжээг зөрчсөн, зөв бичих дүрмийн алдаатай, үгийн журамласан бичлэг зөрчсөн, найруулгын алдаа буюу үг буруу сонгосон, олон тооны нөхцөл давхардуулсан, холбоос үгийн буруу хэрэглэсэн, *-лт* дагавар, *-гд* нөхцөлийн буруу хэрэглээнээс үүссэн алдаа элбэг байна.

Ухагдахууныг буруу тодорхойлсон, 2 өөр ухагдахууныг нэг тодорхойлолтоор илэрхийлсэн, ухагдахууныг дутуу томъёолж тодорхойлсон, ойлголтын зөрүү гаргасан алдаа багагүй байна.

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт стандарт шаардлага хангаагүй, олон өгүүлбэрээр тайлбарласан, нэр томъёог тодорхойлсон өгүүлбэрийг заахын тийн ялгалаар, үйл үгийн одоо ба ирээдүй цагаар төгсөх *-на*⁴ нөхцөлөөр хэлбэржүүлсэн тодорхойлолт ихэнх хувийг эзэлж байна.

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод өөр хуулийн зүйл заалт оруулсан, ойлгомжгүй, хэрэглэхэд төвөгтэй, тайлбар шинжтэй тодорхойлолт багагүй байгаа нь ажиглагдлаа.

5. Дүгнэлт

Монгол Улсын эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан www.legalinfo.mn-д хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт бүхий хэсгийг тусгайлан байршуулж, нэр томъёоны сан үүсгэсэн нь судалгааны эх хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглах, цаашид Хууль зүйн салбарын нэр томъёо судлалыг хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд хуулийн нэр томъёоны нэгдсэн санд буй хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт нь хэлний талаас зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаатай, танин мэдэхүйн талаас зарим нэр томъёоны тодорхойлолт ухагдахууныг буруу томъёолж алдаа гаргасан, стандартын талаас тогтсон нэг загваргүй, олон улсын стандартын шаардлагад нийцээгүй, хэрэглээний талаас ойлгомжгүй зэрэг алдаа дутагдал илэрсэн. Энэ алдаа нь хуулийн нийт нэр томъёоны тодорхойлолтын 20.9 хувийг эзэлж байгаа нь багагүй хэмжээ юм.

Ийм учраас хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтын санг боловсронгуй болгохын тулд шинээр боловсруулж буй хуулийн төсөлд нэр томъёог оноох, тодорхойлохдоо монгол хэлний утга зохиолын хэм хэмжээг баримтлах, хэл найруулгын алдааг засаж залруулах, ухагдахууныг зөв томъёолох, хоёрдмол салаа утгагүй, зөв оновчтой тодорхойлох, олон улсын нэр томъёоны стандартад нийцүүлэх, тогтсон загвартай болгох талаар цаашид анхаарч ажиллах шаардлагатай байна.

Монгол Улсын хэмжээнд бүх нийтээр дагаж мөрдөх албан ёсны эрх зүйн баримт бичиг болох хууль тогтоомжийн нэр томъёо, тодорхойлолт нь стандартын дагуу тогтсон загвартай, ойлгомжтой, товч, тодорхой, хоёрдмол салаа утгагүй байвал хуулийг хэрэглэгч иргэн, хуулийн этгээдэд хялбар болох болно.

Дээрх шаардлагад нийцүүлэхийн тулд хууль тогтоох дээд байгууллага буюу Улсын Их Хурал, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн зэрэг байгууллага шинээр боловсруулж буй хуулийн төсөл, хуулийн нэр томъёог оноон тогтоох, тодорхойлох, тогтсон стандарттай болгох асуудалд онцгой анхаарч, хууль зүйн салбарын эрдэмтэд, хэл шинжлэлийн салбарын эрдэмтэн, судлаачидтай хамтран ажиллах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Хуулийн нэр томъёо, тодорхойлолтыг тогтсон стандарт загвартай болгохын тулд хуулийн нэр томъёоны нийт санд дахин боловсруулалт хийж, нэр томъёоны тодорхойлолтыг жигдлэх, шинэ хуулийн төсөлд нэр томъёо, тодорхойлолтыг оноох, ухагдахууныг товч, тодорхой илэрхийлэхэд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн нийтлэг шаардлагыг гол зарчим болгох нь зүйтэй гэж бид үзэж байна.

Хууль тогтоомж, эрх зүйн албан ёсны баримт бичиг монгол хэлний хэм хэмжээг баримталсан, товч тодорхой, ойлгомжтой байх нь тухайн хууль тогтоомжийг хэрэглэгч буюу эрх зүйн харилцаанд оролцож буй хуулийн этгээд дагаж мөрдөх, хэрэглүүлэхэд хялбар, дөхөм болно.

Ном зүй

Монгол хэлээр

- Дашдаваа, Д., Равдан, Э.** (1980). *Нэр томъёоны тухай*. Улаанбаатар: ШУА-ийн Хэвлэлийн газар. [Dashdavaa, D., Ravdan, E. *Ner tomyony tuhai* [On Terminology]. Ulaanbaatar: Priting of Mongolian Academy of Sciences. 1980.]
- Мөнхцэцэг, Н.** (2020). *Нэр томъёоны орчуулга судлал*. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг ХХК. [Münkhtsetseg, N. *Ner tomyony orchuulga sudlal* [Translation-Oriented Terminology Studies]. Ulaanbaatar: Soyombo Printing LLC. 2020.]
- Нансалмаа, Н.** (2015). *Үгийн сан судлал*. Улаанбаатар: Удам соёл ХХК. [Nansalmaa, N. *Ügiin san sudlal* [Lexicology]. Ulaanbaatar: Udam Soyol LLC. 2015.]
- Отгонсүрэн, Д.** (1978). *Монгол хэлний холбоос үгийн найруулгын үүрэг*. Улаанбаатар: [Otgonsüren, D. *Mongol helnii holboos ügiin nairuulgyn үүрэг* [Stylistic Function of Mongolian Conjunctions]. Ulaanbaatar. 1978.]
- Сүхбаатар, Ц.** (1979). Албан бичгийн хэл найруулга. *Шинжлэх ухааны академийн мэдээ*. [Sükhbaatar, Ts. *Stylistics of Official Documents. News of Mongolian Academy of Sciences*. 1979.]
- Сүхбаатар, Ц.** (2002). *Монгол хэлний найруулга зүй*. Улаанбаатар. [Sükhbaatar, Ts. *Mongol helnii nairuulga зүй* [Stylisitics of Mongolian Language]. Ulaanbaatar. 2002.]
- Нарангэрэл, Н., Болд, Л., Өнөрбаян, Ц., Базаррагчаа, М., Гантогтох, Г., Баянсан, Ж., Санжаа, Ж., Самбуудорж, О., Заяабаатар, Д., Бямбацэрэн, Г., Жумдаан, Л., Баярсайхан, М., Пүрэвжав, Э., Түвшинтөгс, Б., Элбэгзаяа, Б., Энхтуяа, Л., Даваасүрэн, Т.** (2018). *Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь*. Улаанбаатар: Соёмбо хэвлэх үйлдвэр. [Narangerel, N., Bold, L., Ünürbayan, Ts., Bazarragchaa, M., Gantogtokh, G., Bayansan, J., Sanjaa, J., Sambuudorj, O., Zayabaatar, D., Vyambatseren, G., Jumdaan, L., Bayarsaikhan, M., Pürevjav, E., Tüvshintugs, B., Elbegzaya, B., Enkhtuya, L., Davaasüren, T. *Mongol helnii zöv bichih дүрмиin juramlasan toli* [Orthographic Dictionary of Mongolian Language]. Ulaanbaatar: Soyombo printing. 2018.]

Англи хэлээр

- Cabré, M. T.** (1999). *Terminology: theory, methods and applications* (Vol. 1). (J. C. Sager, Ed., & J. A. DeCesaris, Trans.) Amsterdam, Philadelphia, USA: John Benjamins publishing company.

Ашигласан хэрэглэгдэхүүн

<https://www.legalinfo.mn/mn>

ISO 704: 2009 Terminology work - Principles and methods <https://www.iso.org/standard/38109.html>

ISO 1087: 2019 Terminology work and terminology science - Vocabulary <https://www.iso.org/standard/62330.html>